

2. Chumachenko T. (2008), The Orthodox Church in the international peace movement: the interests of the church and the government (1949-1953), *Herald of the Chelyabinsk State University*, 5, pp. 93-95 (rus).
3. Chumachenko T. (2007), In the context of the foreign policy of the Soviet state: the Moscow Patriarchate in the international arena in the 1943-1948, *Bulletin of the Russian Peoples' Friendship University. Series: History of Russia*, 1 (July), pp. 89-99 (rus).
4. Chumachenko T. (2010), Council for the Affairs of the ROC and the Moscow Patriarchate in solving foreign policy tasks of the Khrushchev's leadership: 1953-1958, *State religion, the Church in Russia and abroad*, 4, pp. 107-123 (rus).
5. Shefov N. (2010), World War II. 1939-1945. History of the Great War, Moscow, 408 p. (rus).
6. Stettinius E. (2000), Lend Lease – weapon of victory, Moscow, available at: <http://militera.lib.ru/memo/usa/stettinius/03.html> (rus).
7. Bariatinskiy M. (2009), Lend-Lease tanks in battle, Moscow, 288 p. (rus).
8. Butenina H. (2004), Lend-Lease: deal of the century, Moscow, 312 p. (rus).
9. Appeal to the American President Roosevelt (1954), *Pravoslavnyaya Rus [Orthodox Russia]*, 16, pp. 10-11, available at: <http://www.eshatologia.org/837-obrashenie-k-ruzveltu-1941.html> (rus).
10. Bogaturov A. (2000), System history of international relations in four volumes. Events and documents 1918-2000. Volume 1. Events 1918-1945, Moscow, 516 p. (rus).
11. New Year message from the All-Union Council of Evangelical Christians and Baptists to all communities of the Evangelical Christians and Baptists (1945), *Bratsky Vestnik*, 1 (January), pp.15-18 (rus).
12. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 4, sprava 1, p. 1.
13. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 8, p. 5.
14. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 8, p. 11.
15. Hieromonk Damascene (Orlovskiy) (1996), Martyrs, confessors and ascetics of piety of the Russian Orthodox Church of the twentieth century. Biographies and materials to them, Tver, Book 2, pp. 204-240 (rus).
16. Savatsky W. (1995), Soviet Evangelicals since World War II, Moscow, 559 p. (rus).
17. Through many troubles and difficulties to restore the ruins, available at: <http://www.mediapager.ru/historyrus2.html> (rus).
18. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 1, p. 12.
19. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 54, p. 118.
20. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 34, pp. 125-129.
21. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 54, p. 55.
22. Shkarovskiy M. (2009), Stalin's religious policy and the Russian Orthodox Church in the 1943-1953, *Acta Slavica Iaponica. Sapporo*, 27, pp. 1-27 (rus).
23. Chumachenko T. (2007), Council for the Affairs of the ROC and the Moscow Patriarchate in solving foreign policy tasks of the Khrushchev's leadership: 1953-1958 Moscow Patriarchate in the peace movement: 1949-1953, *News of the Chelyabinsk Scientific Center of UB RAS*, 1, pp. 152-156 (rus).

© Петров Станіслав

Надійшла до редакції 24.12.2013

УДК 94 (477)

ШУСТАКІВАН,

аспірант кафедри історії України

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СТАНОВИЩЕ ВІРУЮЧИХ ЗА ЧАСІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1950-1960 рр.

У статті охарактеризовано основні аспекти становища віруючих західних областей УРСР у 1950-60 рр. в умовах функціонування радянської влади в контексті дослідження історії повсякденності регіону. Досліджено методи та засоби, які місцеві чиновники використовували в боротьбі з віруючими. Проаналізовано факти спротиву віруючих та духовенства антирелігійній політиці влади.

Ключові слова: релігія; церква; священник; радянська влада; віруючий.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Релігійне почуття та переживання людей належать до приватної, навіть інтимної частини життя, яка є вагомим складником повсякденного життя. Після Другої світової війни на території західних областей УРСР - епіцентру релігійного життя країни - релігійність населення була високою. Така ситуація не вписувалась в ідеологію Комуністичної партії, яка будувала новий соціалістичний лад на основі матеріалістичної теорії. Радянська ідеоло-

гія, яка проникала в усі сфери життя, передбачала викорінення релігії та побудову суспільства на засадах комунізму.

Проблеми, пов'язані з виявом релігійності в період тоталітаризму, ще недостатньо досліджені науковцями. У радянський час не було умов для їх об'єктивного дослідження. Питання релігії розглядали в контексті боротьби з так званими "релігійними пережитками", що спостерігаємо в монографії В. Ю. Келембетової "По-

бут і релігійні пережитки" [1]. Більш сприятливі умови для вивчення історії церкви та релігії в радянському суспільстві склалися від початку перебудови. Але й тоді ці питання висвітлювали з позицій традиційної радянської історіографії та марксистсько-ленінської ідеології.

Сьогодні тема історії церкви в радянський період привертає увагу багатьох учених. Окремі аспекти окресленої проблеми розглянуто в комплексних наукових працях працівників Інституту історії НАН України в серії наукових публікацій "3 історії повсякденного життя" [2-4]. Проте питання релігійності мешканців західної частини УРСР розкрито частково. Політику держави щодо релігії й церкви досліджували В. Даниленко [5], В. Баран [6], В. Іваненко [7], В. Войналович [8] і Андрухів [9], М. Паращевін [10]. Участь віруючих у богослужіннях та відзначенні свят дослідив П. Бондарчук [11], а традиційні вірування як компонент повсякденного життя - В. Лисак [12]. Узагальнені праці про становище православної та греко-католицької церкви в УРСР належать В. Пащенку [13-14], Я. Стоцький зосередив увагу на розвитку греко-католицької церкви на Тернопільщині та впливі державної політики на релігію [15-16]. Український дослідник В. Баран, синтезуючи вироблені наукою погляди, дійшов висновку, що в СРСР переважав "еволюційний тоталітаризм" [6, с. 27]. Саме це твердження науковця вважаємо засадничим у нашій науковій розвідці. Як бачимо, питання про місце релігії в повсякденному житті радянських людей не втрачає актуальності в наш час.

Метою дослідження є вивчення можливостей реалізації віри, відправи релігійного культу, вияву релігійних почуттів та емоцій віруючих в умовах функціонування радянської влади в 1950-60-х рр.

Джерельною базою дослідження є документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Тернопільської області, Державного архіву Львівської області, зокрема матеріали уповноважених у справах Руської православної церкви та уповноважених у справах релігійних культур (інформаційні звіти, довідки, листування, постанови), наукові статті та монографії, спогади сучасників.

Виклад основного матеріалу. Задекларована проблематика вимагає уточнення окремих термінів, якими послуговуємося в нашій праці. Так, релігійна поведінка - це сукупність релігійних дій особи чи групи людей, обумовлених релігійною вірою [17]. Віра - визнання чогось істинним, часто без попередньої фактичної чи логічної перевірки, єдино в силу внутрішнього, суб'єктивного непорушного переконання, яке не потребує для свого обґрунтування доказів, хоча іноді й підшукує їх. Вірянин - особа, яка є суб'єктом релігійної віри й діяльності, носієм релігійного світогляду, релігійного досвіду, учасником церковно-релігійного життя. За іншим визначенням, вірянин - це людина, що вірить у надприродне, Бога, відправляє релігійні культу, активно виявляє свої релігійні почуття та емоції. У словнику церковно-обрядової термінології за редакцією Н. Пуряєвої вірянин - це охрещений учасник богослужіння [18, с. 37]. Але, зважаючи на специфіку роботи ми не можемо достеменно знати, чи всі віряни, що проявляли релігійну активність у досліджуваний період, були охрещені. Тому ми будемо послуговуватись поняттями як вірянин, так і віруючий, що означає, згідно з "Повним словником антонімів української мови" - людина, що визнає існування Бога, релігійник [19, с. 95].

1946 року відбувся Львівський собор, унаслідок якого було формально ліквідовано греко-католицьку церк-

ву, а багатьох священиків репресовано. У зв'язку з цим у західних областях УРСР проводилися підпільні богослужіння: священослужителі "возз'єдналися" із православною церквою, однак продовжували відправляти церковні служби за греко-католицьким обрядом. Загалом варто відзначити відносну лояльність радянської влади в ставленні до віруючих безпосередньо після Другої світової війни. Тільки в середині 1950-х років розгорнуто серйозну антирелігійну кампанію. Так, 7 липня 1954 р. ЦК КПРС прийняв постанову "Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи з її поліпшення", практичною реалізацією якої став наступ на релігію з метою припинення будь-яких релігійних впливів на побудову нового соціалістичного атеїстичного суспільства.

На думку Я. Стоцького, ряд антирелігійних постанов та законів засвідчує, що релігійна свідомість населення була вагомим внутрішнім опонентом до формованої радянською владою марксистсько-ленінської свідомості суспільства [16]. По суті, радянське суспільство презентувало поєднання двох діаметрально протилежних форм свідомості: реальної, релігійної, яка базувалася на вірі в Бога та релігійних традиціях, і формальної, комуністичної, котру стучено насаджували за посередництва ЗМІ та партійних і комсомольських осередків у повсякденну діяльність кожного члена суспільства.

Про ставлення тоталітарної влади до віруючого населення свідчить постанова ЦК КПРС від 10 листопада 1954 р. "Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення". У ній, зокрема, зазначалось: "ЦК КПРС відомі факти, які свідчать про те, що останнім часом у науково-атеїстичній пропаганді серед населення в ряді місць допускаються грубі помилки... У ряді районів з боку місцевих організацій і окремих осіб допущені випадки адміністративного втручання в діяльність релігійних об'єднань і груп, а також грубого ставлення до духовенства" [16, с. 257]. Як бачимо, цей документ становить перелік узагальнювальних положень фактів зневаги до вияву релігійності віруючих.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що в західних областях УРСР представники влади послідовно виявляли зневажливе ставлення до духовенства та віруючого населення. Так, Солотвинський райвиконком Станіславської області протягом трьох років забороняв віруючим с. Кривець добудувати приміщення храму, вилучав документацію, будівельні матеріали [13, с. 260]. Уповноважений у справах РПЦ у Тернопільській обл. У. Краглик відмовив общині с. Іванківці Збарзького району Тернопільської обл. у поверненні церкви, мотивуючи тим, що з 1950 року вона стала власністю колгоспу. Делегації с. Полупанівка Скалатського району цієї ж області було відмовлено в реєстрації церкви у зв'язку з наявністю в сусідньому селі діючої церкви [20, арк. 2]. Із вище наведених випадків можемо зробити висновок, що через втручання чиновників на місцях різними методами робилися спроби обмежити або унеможливити задоволення духовних потреб вірян.

Щоправда, незважаючи на дії радянської влади, рівень релігійності населення в західних областях УРСР залишався високим. Так, за інформацією звітів уповноважених у справах Руської православної церкви та у справах релігійних культур, на Львівщині майже все сільське населення відзначало релігійні свята, наприклад, Різдво, Великдень, Преображення Господне, Успіння Пресвятої Богородиці тощо. У ці дні колгоспники не працювали. Високий рівень релігійності спостерігався й серед молоді. У періоди постів молоді люди уникали розважальних заходів у сільських будинках

культури. У великодній тиждень діти не відвідували школи, оскільки святкували релігійне свято разом із родинами. Із цього приводу уповноважений у справах РПЦ у Львівській області О. Вишневецький у січні 1954 року звітував у Москву та Київ про те, що в усіх селах Поморянського району Львівської області в піст напередодні Різдва серед молоді не проводилося традиційних танців у жодному сільському будинку культури через заборону віруючих батьків [20-26].

Ключову роль у релігійному вихованні молоді виконували священнослужителі. Священик Козак з м. Винники Львівської області в проповіді наголошував: "Деяка заблукала молодь чинить великий гріх, беручи участь у танцях під час посту, в інших веселощах. Обов'язок кожного з батьків переконати своїх дітей у тому, що вони роблять великий гріх і не матимуть милості Божої" [14, с.143]. Таким чином, у першій половині 1950-х років священики мали значно більший вплив на релігійну свідомість віруючих, аніж тоталітарна влада. Незважаючи на страх, у якому постійно перебували радянські люди, віра в Бога та авторитет священика були сильнішими. Про це свідчать заяви віруючих греко-католиків краю. Мешканці с. Немяч Підкамінського району на Львівщині звернулись до обласного прокурора з проханням відкрити в їхньому селі греко-католицьку церкву та дозволити служити в ній колишньому греко-католицькому священикові Бутринському. У заяві вони наголошували: "Ми просимо вас втрутитись в це порушення ст. 104 основного закону, нашої Сталінської Конституції, а церкву відкрити і надати нам право її відвідувати. З якою вірою жили, з такою хочемо і померти" [14, с.143].

Значно важче сповідувати свої духовні потреби стало вірянам ліквідованої греко-католицької церкви. У другій половині 1950-х рр. було звільнено з місць ув'язнення більшість репресованих раніше священників, які розпочали активну діяльність після звільнення. Віруючі офіційно не визнаної греко-католицької церкви всіяко підтримували цих священників, у тому числі й фінансово. Так, у с. Оріховчик Підкамінського району 8 листопада 1956 року було затримано греко-католицького священика М. Чеборика, який зібрав 2000 крб на пожертву церкви [14, с. 156]. У с. Якимів Ново-Мілятинського району віряни зібрали з кожного двору по 2 крб грошима та по 3 кг зерна та передали зібране греко-католицькому священикові Цебрану з Дрогобицької області. Часто греко-католицькі священики працювали простими робітниками, а після роботи чи у вихідні дні відправляли релігійні обряди вдома. Так, колишній чернець ордену Василіан Чепіль працював заготовувачем у системі споживчої кооперації й приймав вірян удома після роботи [14, с. 157].

Негативні настрої греко-католицьких віруючих відображаються у зверненні священика Щуплея до голови Ради Міністрів СРСР М. Булганіна від 1 жовтня 1956 року, у якому він заявляв: "Наш народ мусить ходити за десятки кілометрів, щоб слухати відправу. Ми маємо слухати, як нас називають бандитами. Нас і надалі вважають не за рівноправних громадян, а за якихось контрреволюціонерів, аргументуючи це тим, що ми не підпорядковуємося рішенням Львівського собору тощо. Доки це триватиме? Кому і яку користь принесе таке ставлення до нас? Невже хтось може насправді рішенням якогось собору відмінити Конституцію Радянського Союзу?" [14, с. 158]. Таким чином, священики не гребували зверненнями до найвищих осіб держави, висловлюючи своє обурення з приводу дій місцевої влади.

Про негативні настрої віруючих у містах дізнаємось із доповідних записок уповноваженого в справах РПЦ у Львівській області. Так, старший електромонтер Львів-

ського заводу № 149 Редько в розмові з партійним агітатором відверто заявляв: "До мене як до віруючого ставились неправильно. Я працюю добре, але тому, що я ходжу в церкву, мене висміювали за це на стінгазеті". На бесіді в цеху Дрогобицького нафтопереробного заводу помічник оператора Глодан заявляв: "У постанові ЦК КПРС сказано, що шкідливо ставити тих чи інших радянських громадян під політичні сумніви через їхні релігійні погляди, але у нас був такий випадок на заводі, коли багато комуністів вимагали звільнити з роботи плановика Бориса за те, що він під впливом дружини поховав свого сина за релігійним обрядом" [21, арк. 22].

Значних утисків зазнавали і священики, у тому числі й православної церкви. Так, священик с. Лагодів Глинянського району Львівської області І. Цебрівський обробляв земельну ділянку, яка належала школі. І коли вчителі, очевидно, під тиском райкому партії намагались забрати цю ділянку в служителя культу, то він, подзвонивши в церковні дзвони, скликав сотні вірян, які допомогли священику відстояти право на обробіток землі [22, арк. 23]. Таким чином, незважаючи на потужний тиск влади, віруючі часто підтримували священиків та відкрито виступали проти свавілля радянської влади по відношенню до служителів культу.

Утискам піддавалися й віряни, які належали до протестантських напрямів віри. Так, у с. Кологорідка Гримайлівського району Тернопільської області секретар осередку Комуністичної партії в колгоспі Гончарова влітку 1955 р. у неділю, зранку, під час проведення молитовного зібрання общини євангелістів християн-баптистів (ЄХБ), зайшла в молитовний будинок та відкрито заявила: "Закінчіть своє зібрання та в цю ж хвилину виходьте в поле збирати просо". Житель с. Одерадівка Шумського району Тернопільської області стверджував, що його сина, учня 6-го класу, учителя на уроці називав "баптистом, англійським та французьким шпигуном". Інколи вірян звільняли з роботи за їхні релігійні переконання. Так, з роботи було звільнено головного бухгалтера Тернопільської облконтори "Укрголовтоварсировини" І. Боровика, за те, що він був членом Тернопільської міської общини ЄХБ [23, арк. 2]. Такі зухвали та безпрецедентні вчинки радянської влади спонукали населення до спротиву.

Зокрема, активно протистояли віряни спробам тоталітарної влади вплинути на призначення та зняття служителів культу з парафії. Інколи вони складали колективні звернення з проханням залишити священика на парафії. Так, прихожани Преображенської церкви м. Львова звертались до депутата міської ради Стефаніка з проханням посприяти в тому, щоб священика Юрика не виселяли з міста та не відбирали в нього парафії. У зверненні віруючих було зазначено: "Думаємо й віримо, що гріхи його перед Радянською Державою не були великі, і ручаємось, що це більше не повториться". Звернення до депутата було підписане більш ніж 600 прихожанами [22, арк. 40]. Щоправда, зважаючи на те, що священик Юрик проводив церковні відправи за греко-католицьким обрядом, а не за православним, його все ж позбавили парафії. У 1959 р. до уповноваженого в справах РПЦ у Тернопільській обл. У. Краглика звернулася делегація м. Бучач, зібравши під заявою 3600 підписів, із проханням не забирати в них з парафії священика Сидоренка [20, арк. 4].

У другій половині 1950-х - на початку 1960-х рр. радянська влада використовує масовий наступ на священнослужителів як один із методів боротьби з релігією. Служителів культу знімають з реєстрації, що фактично означало повну заборону діяльності. Причини

для зняття з реєстрації часто були просто банальні. Так, у Яворівський райвиконком Львівської області потрапило звернення головного лікаря районної лікарні про те, що просить зняти священика з реєстрації та притягнути до кримінальної відповідальності за те, що він 19 січня 1960 року провів освячення води в забрудненій дощовими потоками річці, а ця вода не підходить до вживання й може послужити причиною серйозного інфекційного захворювання населення району [24, арк. 21]. Часто священикам інкримінували зрив сільськогосподарських робіт. Місцеві органи влади намагалися навіть переносити релігійні свята. Так, сільська рада с. Головецьке Старосамбірського району Львівської області пропонувала священику села перенести відзначення свята Петра і Павла з 12 липня, яке випало в цьому році на робочий день, на 16 липня - неділю. Але священик усе ж провів церковну службу, чим, на думку місцевих можновладців, зірвав польові роботи. Тому сільська рада просила райвиконком зняти священика з реєстрації. Інколи самовільні рішення місцевих органів влади викликали справжні локальні бунти серед сільських жителів. Так, у вересні 1961 р. сільська рада с. Тухолька Сколівського району Львівської області вирішила переобладнати приміщення церкви в спортивний зал школи. Голова сільради, секретар, директор школи та комуністи села 8 вересня 1961 р. вирішили привести рішення ради в дію. Прийшовши в церкву, вони повністю розібрали іконостас, олтар, церковне майно завантажили в підводу та забрали із церкви. Дізнавшись про це, віряни села залишили сільськогосподарські роботи та з інструментами праці (граблями, лопатами, вилами) рушили до церкви. Було побито директора школи, у натовпі вірян лунали антирадянські гасла, серед них: "Комуністам залишилось жити два дні". Віряни забрали церковне майно та оголосили протест проти дій радянської влади, під час якого три дні не виходили на роботу в колгосп [15, арк. 138].

Інколи віруючі відкрито виступали проти представників найвищих ланок радянської влади. Так, в с. Надорожжя Тлумачського району Станіславської області 27 вересня 1958 р. віряни не впустили на службу в церкву уповноваженого в справах РПЦ в області Бібіка, який приїхав у село із заступником уповноваженого в справах РПЦ у СРСР Катуніним. Молодь настільки агресивно повела себе по відношенню до представників влади, що вони були змушені швидко покинути населений пункт [26, арк. 18]. Хоч варто зауважити, що віряни не всіх релігійних течій настільки відчували владний прес. Зокрема, радянська влада досить лояльно ставилась до євреїв та адвентистів. Так, рабин іудейської громади Львова Гурарій і голова єврейської громади Махновецький заявляли: "Антирелігійна пропаганда проводилась раніше, і тепер, ми її не спостерігаємо, нашій громаді ніхто не заважає". Пресвітер громади АСД м. Львова Смик заявляв: "Мені відомо, що тепер більше читають лекцій, більше пишуть проти віри в Бога, але до нас ніхто не приходять, нашому зібранню ніхто не заважає" [16, с. 258]. Це можна пояснити значно меншою кількістю віруючих цих релігійних течій, порівняно з православними, католиками чи колишніми греко-католиками.

Висновки

Радянська влада в 1950-1960-х рр. безпосередньо втручалась у релігійний аспект повсякденного життя населення УРСР. Масово припинялась діяльність релігійних громад через зняття їх із реєстрації та закриття храмів і молитовних будинків. Віруючим забороняли будувати та ремонтувати церкви. Але, тим не менше,

релігійність населення залишалась на високому рівні, віряни всіляко протестували проти таких дій радянської влади. Віруючі звертались до депутатів та представників влади зі зверненнями, які підписували сотні людей, інколи відкрито протестували проти дій влади навіть із застосуванням фізичної сили. Загалом проблема протистояння віруючого населення радянській владі потребує більш широкого вивчення в подальших наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Келембетова В. Ю. Побут і релігійні пережитки / В. Ю. Келембетова. - К. : Наук. думка, 1974. - 191 с.
2. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х - середина 1950-х рр.) : [колективна монографія] / [відп. ред. В. М. Даниленко]. - К. : Інститут історії України НАН України, 2010. - Кн. 2, ч. 3. - 336 с.
3. Релігійна політика в Україні у 1960-х - 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / [П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крулина, О. Н. Кубальський]. - К. : Інститут історії України НАН України, 2010. - 210 с.
4. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40-80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін / П. М. Бондарчук. - К. : Інститут історії України НАН України, 2009. - 381 с.
5. Даниленко В. Інтернаціоналізація Радянської України / В. Даниленко // Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ століття : зб. наук. праць, присвяч. пам'яті акад. НАН України Ю. Ю. Кондуфоро : у 2-х тт. - К., 2004. - Т. 2. - С. 286-313.
6. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945-1991) / В. К. Баран. - Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. - 670 с.
7. Іваненко В. В. Історія Радянської держави (1917-1991 рр.) / В. В. Іваненко, А. І. Голуб, А. Ю. Шевченко. - Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. - 576 с.
8. Войналович В. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940-1960-х роках: Політичний дискурс / В. Войналович. - К. : Світогляд, 2005. - 741 с.
9. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки: історико-правовий аналіз / І. Андрухів. - Івано-Франківськ, 2004. - 344 с.
10. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін. - К. : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. - 68 с.
11. Бондарчук П. М. Участь віруючих у богослужінні та відзначенні свят у радянській Україні у повоєнний період [Електронний ресурс] / П. М. Бондарчук. - Режим доступу : <http://www.history.org.ua/?hist=37>.
12. Лисак В. Ф. Традиційні цінності у повсякденному житті українського селянства [Електронний ресурс] / В. Ф. Лисак. - Режим доступу : <http://www.history.univer.kharkov.ua/book/Lisak%20V..pdf>.
13. Пашенко В. Православна церква в тоталітарній державі: Україна 1946 - початок 1990-х років / В. Пашенко. - Полтава : АСМІ, 2005. - 631 с.
14. Пашенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. Пашенко. - Полтава, 2002. - 615 с.
15. Стоцький Я. В. Українська греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989) / Я. В. Стоцький. - Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. - 432 с.
16. Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років / Я. В. Стоцький. - К. : ФАДА, ЛТД, 2008. - 510 с.
17. Бондарчук П. М. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні: особливості і тенденції змін (середина 1940-х - середина 1980-х рр.) [Електронний ресурс] / П. М. Бондарчук. - Режим доступу : <http://www.history.org.ua/?hist=37>.
18. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології / Н. Пуряєва. - Львів : Свічачо, 2001. - 160 с.

19. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. - [4-е вид.]. - К. : Довіра, 2008. - 510 с.
20. Державний архів Тернопільської області (далі - ДАТО). - Ф. Р-1833. - Оп. 5. - Спр. 438.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО). - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 3533.

22. Державний архів Львівської області (далі - ДАЛО). - Ф. Р-1332. - Оп. 1. - Спр. 12.
23. ДАТО. - Ф. Р-1833. - Оп. 5. - Спр. 409.
24. ДАЛО. - Ф. Р-1332. - Оп. 1. - Спр. 28.
25. ДАЛО. - Ф. Р-1332. - Оп. 1. - Спр. 15.
26. ЦДАГО. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 5028.

Шустак Иван,

аспирант кафедри історії України

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ПОЛОЖЕНИЕ ВЕРУЮЩИХ В УСЛОВИЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР В 1950-1960 гг.

В статье охарактеризованы основные аспекты положения верующих западных областей УССР в 1950-60 гг. в условиях функционирования советской власти в контексте исследования истории повседневности региона. Исследованы методы и средства, которые местные чиновники использовали в борьбе с верующими. Проанализированы факты сопротивления верующих и духовенства против антирелигиозной политики власти.

Ключевые слова: религия; церковь; священник; советская власть; верующий.

Shustak Ivan,

Graduate student of the Department of History of Ukraine

Ternopil National Pedagogical University named Volodymyr Hnatiuk

THE POSITION OF THE RELIGIOUS PEOPLE IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE SOVIET SYSTEM IN THE WESTERN REGIONS OF THE USSR IN 1950-60

The article examines the state of religiosity, the capability of the people to realize their religious needs, expression of feelings and emotions of the religious people in the conditions of functioning of the Soviet system. During the period of 1950-1960 the anti-religious propaganda was significantly enhanced in the USSR due to the fact that a new type of person - the Soviet person was being created in the country. The Soviet people had to believe in communism, the basis of which was the Marxist - Leninist theory and that is why there could be no other religion in the country. This article investigates the system of measures that was carried out by the Soviet officials in the western regions of the USSR and was aimed at restricting of the religiosity of the population. Regional officials interfered in the church services, fired people from work for their religious beliefs, destroyed and plundered religious property. The author investigated the massive attack on the clergy as a method of struggle against the religion. The influence of the priests on the shaping of the everyday religious consciousness of the population has been studied simultaneously. The public reaction to the anti-religious policy of the Soviet government has also been analyzed in the article. Religious people openly expressed dissatisfaction against such policy of the Soviet government and appealed to the influential people with the letters and petitions, organized protests and rallies, defended the church and religious property. The author made a conclusion that despite the systematic intervention of Soviet system in the religious life of the population of the western regions of the USSR, the religious consciousness of the people remained at a high level.

Keywords: religion; the church; the priest; the Soviet authorities; a believer.

REFERENCES

1. Kelembetova V. (1974), *Way of life and religious vestiges*, Naukova dumka, Kyiv, p. 191 (ukr).
2. Danylenko V. M., ed. (2010), *Post-war Ukraine: essays of social history*, Institute of History of Ukraine under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Vol. 2, part 3, p. 336 (ukr).
3. Bondarchuk P., Danylenko V., Krupyna V., Kubalskyi O. (2010), *Religious policy in Ukraine in 1960th-1980th and current practice of interfaith relations*, Institute of History of Ukraine under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, p. 210 (ukr).
4. Bondarchuk P. (2009), *Religiosity population of Ukraine in 1940th-1980th: sociocultural influences, features, trends*, Institute of History of Ukraine under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, p. 381 (ukr).
5. Danylenko V. (2004), Internationalization of Soviet Ukraine, *Actual problems of domestic history of the twentieth century*, Institute of History of Ukraine under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Vol. 2, pp. 286-313 (ukr).
6. Baran V. (2003), *Ukraine: Contemporary History (1945-1991)*, Institute of Ukrainian Studies named Krypyakevych I., Lviv, p. 670 (ukr).
7. Ivanenko V., Holub A., Shevchenko A. (2007), *History of the Soviet state (1918-1991)*, Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, p. 576 (ukr).
8. Voinalovych V. (2005), *Party-state policy on religion and religious institutions in Ukraine in 1940-1960's: Political discourse*, Svitohliad, Kyiv, p. 741 (ukr).
9. Andrukhiv I. (2004), *Religious life in the Carpathian region in 1944-1990: historical and legal analysis*, Ivano-Frankivsk, p. 344 (ukr).
10. Parashchevin M. (2009), *Religion and religiosity in Ukraine*, Policy Institute, Institute of Sociology under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, p. 68 (ukr).
11. Bondarchuk P., *The participation of the faithful in worship and celebration in the Soviet Ukraine in the postwar period*, available at: <http://www.history.org.ua/?hist=37> (ukr).

12. Lusak V., *Traditional values in the daily life of the Ukrainian peasantry*, available at: <http://www.history.univer.kharkov.ua/book/Lisak%20V..pdf> (ukr).
13. Pashchenko V. (2005), *The Orthodox Church in a totalitarian state: Ukraine 1946 - beginning of 1990*, Poltava, p. 631 (ukr).
14. Pashchenko V. (2002), *Greek Catholics in Ukraine from 40 years of the twentieth century to the present day*, Poltava, p. 615 (ukr).
15. Stotskyi Ya. (2003), *Ukrainian Greek Catholic Church and religious situation of Ternopil region (1946-1989)*, Ternopil, p. 432 (ukr).
16. Stotskyi Ya. (2008), *State and Religion in Western Ukraine: religious transformation in the context of public policy*, Kyiv, p. 510 (ukr).
17. Bondarchuk P., *Religious practices of Orthodox believers in Ukraine: features and trends*, available at: <http://www.history.org.ua/?hist=37> (ukr).
18. Puriaieva N. (2001), *Dictionary church ritual terminology*, Svichado, Lviv, p. 160 (ukr).
19. Poliuha L. (2008), *Full antonyms dictionary Ukrainian Language*, Dovira, Kyiv, p. 510 (ukr).
20. State Archive of Ternopil region, fond R-1833, opys 5, sprava 438 (ukr).
21. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 24, sprava 3533 (ukr).
22. State Archive of Lviv region, fond R-1332, opys 1, sprava 12 (ukr).
23. State Archive of Ternopil region, fond R-1833, opys 5, sprava 409 (ukr).
24. State Archive of Lviv region, fond R-1332, opys 1, sprava 28 (ukr).
25. State Archive of Lviv region, fond R-1332, opys 1, sprava 15 (ukr).
26. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 24, sprava 5028 (ukr).

© Шустак Іван

Надійшла до редакції 09.01.2014

УДК 94: 329. 15] (477. 82) "1988 - 1990"

ЧУРА ВАСИЛЬ,

кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Львівської державної фінансової академії

ПОЛІТИЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ЗВЕРНЕНЬ У КОМПАРТІЙНІ ОРГАНИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 80-х рр. ХХ ст.

У статті висвітлено процес політизації громадських звернень у компартійні органи Західної України наприкінці 80-х рр. ХХ ст. на тлі глибокої соціально-економічної кризи в СРСР, що стала наслідком автократичного характеру її політичного підґрунтя й перманентно низького рівня матеріального становища громадян країни. Автор показує, що особливо вагомо зневіра в постулатах комуністичної доктрини виражалась у західних областях УРСР - регіоні з надзвичайно стійкою національною орієнтацією та глибокою державотворчою традицією. Стрімке розгортання національно-демократичного руху спричинило політизацію скарг патріотично налаштованих мешканців Західної України, котре свідчило про наростання визвольних прагнень антикомуністичного ґатунку, скерованих на відновлення державної самостійності України.

Ключові слова: листи; скарги; звернення; політизація; компартійна влада; вимоги; демократизація; політико-економічне становище; незалежність України.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Комуністичне всевладдя, яке панувало в СРСР упродовж усього періоду його існування, у другій половині 80-х рр. ХХ ст. закономірно поставило державу в рамки системної соціально-економічної кризи, ознаки якої проявлялися й раніше. З метою збереження владного статусу компартійне керівництво наважується на втілення "косметичного ремонту" політико-економічної системи країни, прагнучи номінально передати владу в руки радянських інституцій під пильним патронатом ЦК КПРС. Однак таке фальшування викликає гостре незадоволення громадян, яка прагнула поглиблення демократичних новацій. Особливо в Західній Україні - Галичині, Волині, Закарпатті та Буковині, де ослаблення комуністичного режиму стає поштовхом до швидкого наростання демократичного, а згодом і національно-

визвольного руху. У сучасному адміністративному поділі - це Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Закарпатська та Чернівецька області, де національні пріоритети мали глибоке історичне коріння. Одним із яскравих демонстраторів розгортання антикомуністичних настроїв була обкомівська кореспонденція - листи, скарги, звернення громадян, скеровані на адресу компартійних органів краю.

Аналіз громадських звернень у компартійні органи Західної України до сьогодні ще не був об'єктом наукового вивчення. Однак уведення в науковий обіг його результатів дасть змогу глибше зрозуміти вектори розгортання беззбройної боротьби за відновлення незалежності України. Джерельною базою дослідження слугуватимуть неопубліковані архівні матеріали та сторінки періодичних видань того часу. Нижня хронологічна межа